

Kujuteldav kiriusutelu Heino Ahvenaga (11.11.1919–22.04.1988) tema 100. sünniaastapäeval

Tõnu Tender

eesti keele instituudi direktor

Emakeele seltsil täitub 2020. aasta märtsis 100. tegevusaasta, seltsi kõige pikaajalisem ja ustavam teadussekretär saanuks 11. novembril 2019 saja-aastaseks. Auväärse tähtpäeva eel uuris Heino Ahvena eluteed tema hilisem ametivend, ESi teadussekretär aastail 1997–2001. Küsijale pakkus erilist huvi Ahvena varasem elupool, st II maailmasõja aeg ja sellele vahetult järgnevad aastad, mille kohta seni piinlikult vähe teame. Arhiivandmete ning H. Ahvena lähikondlaste¹ meenutuste abiga oleme siinkohal esitanud sünnipäevalapsega kujuteldava küsitluse.

Tõnu Tender: *Töötasite emakeele seltsis üle 40 aasta: 1947. aasta 1. juulist kuni oma surmani 22. aprillil 1988. aastal. Teame mõndagi Teie tööst emakeele seltsi, eesti keele ja murrete heaks – seltsi tegevuse ülesehitamisest pärast sõda, korrespondentide võrgu taastamisest, seltsi väljaannetest, samuti toonase võimu katses ES sulgeda ning sellestki, et see jäi sulgemata, seltsi keelepäevadest. Teie eestvõtmisel ja korraldamisel toimus 144 keelepäeva jm olulisi ettevõtmisi. Sooviksime teilt küsida midagi sellist, millest varem avalikkuse ees juttu pole tehtud. Mida sooviksite öelda oma sünnikuupäeva, 1919. aasta 11. novembri kohta?*

¹ Teavet olen pärinud ning saanud Heino Ahvena väimehelt Einar Kimmilt ja tütar Marin Kimmilt; samuti H. Ahvena kauaaegselt kolleegilt Helju Kaalult, samuti Pille Kipparilt ning Alo Põldmäelt. Suur tänu!

Heino Ahven: 1919. aasta 11. november oli teisipäev. Eesti riik pidas veel Vabadussõda. Septembris ja oktoobris toimunud Loodearmee rünnak enamlaste Petrogradi hõivamiseks ebaõnnestus. Valgete väed põgenesid Eestisse.² Eesti vabariigi valitsus otsustas „11. nov. 1919 kõigilt neilt Loodearmee osadelt, kes taganevad eestlaste vägede seljataha, relvad ära võtta ja koondada väed Virumaa idaossa, Peipsi järve, Jõhvi ja Auvere vahele.“³

Just sel päeval, 11. novembril 1919. aastal sündisingi oma vanemate kolmanda pojana.

Vanemad panid mulle nimeks Heinrich, kuid 1934. aastal, nimele eestistamise kõrgajal, muutsin selle Heinoks.

TT: *Palun kõnelge lühidalt oma vanematest ning vendadest.*

HA: Minu isa oli Ferdinand Ahven (26.02.1886–11.04.1963) ja ema Berta Adele Marie Ahven (Erdmann) (12.10.1885–15.07.1969). Vendi oli mul kolm: Agu Ahven (31.10.1912 Räpina – 01.12.1987 Põltsamaa), Lembit Ahven (02.01.1916 – 22.10.2006 Tallinn) ja Kalju Ahven (11.09.1921 Räpina – 26.07.1946 Lübeck). Noorem veli oli meist kõige osavama sulega. Otto Webermann kogus tema käsikirjad kokku, kirjutas neist doktoriväitekirja (1951) ning üllitas ka postuumse luulukogu „Kas mäletad?“ (1956).

TT: *Palun kõnelge oma haridusest.*

HA: Minu lapsepõlv ja noorukiiga möödusid iseseisvas Eesti vabariigis. Õppisin 1927–1933 Räpina algkoolis, 1934–1937 Võru keskkoolis ning 1937–1941 Tartu õpetajate seminaris. 1939. aasta augustis Molotovi-Ribbentropi pakti sõlmimise ajal olin 19-aastane, käisin 20. eluaastat. Mäletan sedagi, kuidas punaväed Eestisse saabusid ning kuidas meilt vabariik käest võeti. Nägin oma silmaga punase kurjuse aastat (1940–1941). Minu õpetaja Tartu õpetajate seminaris Jüri Parijõgi hukati Tartu vanglas. Nägin 1941. aasta juuniküüditamist, olen sellest mõne luulereagi kirjutanud ... Kuna Saksa sõjamasin veeres 1941. aasta suvel kiiresti Eestisse, siis taganevasse punaväkke mind ei mobiliseeritud.

Olin 1941–1943 seminari harjutuskooli õpetaja ning 1942–1943 õppisin Tartu ülikoolis eesti filoloogiat. Üliõpilastee jätkus pärast sõda ning lõppes edukalt 1956.

² Mägi, Arvo 1979. Eesti rahva ajaraamat, lk 182.

³ Traksmäe, August 1939/1992. Lühike Vabadussõja ajalugu, lk 193.

TT: *Saksa mundrist ega saabastest te ei pääsenud!? Kas ja millised pahan-
dused hiljem sellega kaasnesid?*

HA: Mulle oli vastukarva, kuidas suured naabrid Eesti eest „hoolt kannav-
vad“. Pidasime 1943. aastal koos noorema venna Kaljuga plaani Soome
hüpata, et hõimuvendade armee ridades vaenlaste vastu võidelda. Paraku
vahistas julgeolekupolitsei meid 13. märtsil. Istusin mitu päeva Tartu vang-
las. 17. märtsil 1943 tehti mulle ametlik hoiatus ning võeti allkiri, et loobun
nii elukoha muutmisest ilma politseile teatamata kui ka kavatsusest Soome
karata. 18. märtsil vabanesin vanglast, kuid mind mobiliseeriti kohe Saksa
sõjaväkke. Teenisin 35. politseipataljonis (peamiselt Tallinnas). Mul läks
seal suhteliselt hästi, olin kirjutaja ning meie pataljoni Valgevenesse ega
mujale karistusretkele ei saadetud. Minu käed on süütust verest puhtad.
Meie väeüksus taandus 1944. aastal venelaste lähenedes koos sakslastega
varakult Saksamaale ning kuuldavasti liideti see seal 20. Eesti SS-diviisiga.⁴
Kuid septembris 1944 enne laevale asumist tegin koos ühe kamraadiga
Häädemeeste kandis sõjaväest sääred, st deserteerusin. Saksa ohvitser
märkas meie minekut, kuid häiret ta ei tõstnud ...

Noorem veli Kaljugi mobiliseeriti Saksa sõjaväkke, tema sattus
sõjavangilaagrisse ning suri seal tuberkuloosi. Kalju surm mõjus mulle
rängasti, mõtlesin tema peale sageli ning kirjutasin talle mitu luuletust.

Pärast seda, kui olin Saksa sõjaväest varvast visanud, siirdusin Tallinna.
Vend Lembitu abiga sain oktoobris 1944 tööd Tallinna telefonivõrgus.
Samuti otsustasin jätkata õpinguid Tartu ülikooli kaugõppes ning saatsin
ülikooli kantseleile 20.10.1944 kirja. Soovisin saada tõendit, et olen olnud
TÜ filosoofiateaduskonna üliõpilane.

25. oktoobril 1944 paigutati mind kui Saksa sõjaväes teeninut Maar-
dusse sõjavangide laagrisse, seda nimetati nii NKVD erilaagriks kui ka
kontroll- ja filtratsioonilaagriks nr 0316. Laagrist vabastati mind 12. juunil
1945. aastal.

TT: *Kas soovite laagriajast midagi meenutada? Ja kas võiksite selgitada,
kuidas teil õnnestus sealt suhteliselt lühikese aja pärast välja pääseda, kas
pidite organitega koostööd tegema?*

HA: Ei soovi vangilaagrist enam pikemalt kõneleda. Okastraadi tagust
laagripõlve kajastab minu luuletus „Mälestus Maardust“ (1945/1947).

⁴ <http://www.eestileegion.com/?eesti-leegion/ueksused/politseipataljonid.html>

Pärinesin lihtsast perest, Saksa sõjaväkke sattusin sundmobilisatsiooni korras, olin reamees ja kirjutaja, veresüüd mul polnud. Olin rahumeelne ning sain inimestega enne ja pärastpoolegi kenasti läbi, enda teada mul vihavaenlasi polnud. Mind peeti kaasaegsete seas taktitundeliseks ja abi-valmis inimeseks, ma ei peljanud teisi abistada rasketes olukordades, kas siis, kui nad olid lindpriid, arreteeritud ja/või (1949. aastal) küüdirongis. Minul nagu mõnel teiselgi õnnestus saatana hammaste vahelt pääseda ilma kolme veretilga loovutamisetä.

TT: *Mida pärast laagrit ette võtsite?*

HA: Töötasin edasi Tallinna telefonivõrgus. Augustis 1945 kirjutasin avalduse võtta mind endise üliõpilasena vastu Tartu ülikooli ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilaste nimekirja mittetatsionaarse üliõpilasena. Soovisin õppimist jätkata keeleteaduse osakonnas eesti keele alal kirjanduse eriharus.

TT: *Lõpetasite ülikooli 1956. aastal eesti keele erialal. Miks selleks nõnda palju aastaid kulus?*

HA: Mul tekkisid ülikoolis aeg-ajalt akadeemilised võlad, eriti võõrkeeltega: ladina, inglise, vene ja soome keelega. Algul tekitas tõrkeid õppekavade hiline kättesaamine, seejärel minu ohtlik tervislik seisund (nõrgad kopsud). Kuid peamine oli siiski see, et täistöö kõrvalt ülikoolis õppida ei olnud kerge. 15. jaanuaril 1947 olin tööle asunud Tallinna 21. keskkoolis õpetajana. 1. juulist 1947 asusin tööle akadeemilises emakeele seltsis.

TT: *Teie CV võib tänastele noortele igav tunduda. Enam kui 40 aasta ühes ja samas kohas ...*

HA: Kuid minu töö oli ülimalt huvitav, sain olla taastaja, ülesehitaja, kaitsja, hoidja. Praeguse kõnepruugi kohaselt: see töö oli mulle väljakutseterohke ning pakkus pinget. Kui miski hinge kripeldama jäi, siis ainult asjaolu, et ei ma suutnud töökoormuse tõttu oma 1964. aastal alustatud Eesti perekonnanimede alast teadustööd jätkata ega lõpetada.

TT: *Isa Vello Salo (1925–2019) pruukis oma eluajal väljendit „Ela hästi, sure püsti!“. Teie sünnikodus Rāpinaski oli see ütlus tuntud ning nõnda Teie elu ja äraminek toimuski ...*

HA: Nõnda see oli. Eks me kõik peame millalgi siitilmast ära minema. Mina lahkusin teispoolsusesse töökohuseid täites reedel, 22. aprill 1988.

Rahvusarhiivi allikad

EAA.5311.38/ 56.2.

ERAF.136SM.1.2598

Soovitusi edasilugemiseks

Ahven, Eeva 2007. Pilk paberpeeglisse. Keele ja Kirjanduse Instituudi kroonika 1947–1993. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Kolm Ahvenat. Kalju, Heino, Lembitu luulet 2002. Koostas ja kohendas Eeva Ahven. Tallinn.

Neetar, Helmi 2005. Heino Ahvenale mõeldes. – Emakeele Seltsi aastaraamat 50. Tallinn, 228–238.

Neetar, Helmi 2010. Emakeele Selts, Heino Ahven ja koolilastest kaastöölised (1947–1958). – Oma Keel, 82–85.

Tender, Tõnu 2000. Emakeele Seltsi keelepäevad 1961–1999: trepp elevandiluust tornist maale. – Emakeele Seltsi aastaraamat, 44–45 (1998–1999), 123–134.

OK